

УДК 343.346

В.К. Гіжевський
кандидат юридичних наук, професор, проректор
Університет «КРОК»

І.В. Скірський
доцент кафедри правового регулювання
економіки і правознавства
Вінницького навчально-наукового інституту
Тернопільського національного економічного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

Особливості вини у злочині, передбаченому ст. 291 Кримінального кодексу України

У статті представлено дослідження вини, яка є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони досліджуваного злочину. Охарактеризовано порушення чинних правил на транспорті, що впливають на нормальне функціонування транспортної системи і спричиняють кримінально-правові наслідки, передбачені диспозицією ст. 291 КК України.

Ключові слова: вина, умисел (прямий, непрямий), необережність (злочинна самовпевненість, злочинна небалість), змішана форма вини.

В.К. Гижевский
кандидат юридических наук, профессор, проректор
Университет «КРОК»

И.В. Скирский
доцент кафедры правового регулирования
экономики и правопедения
Винницкого учебно-научного института экономики
Тернопольского национального экономического университета,
кандидат юридических наук, доцент

Особенности вини в преступлении, предусмотренном ст. 291 Уголовного кодекса Украины

В статье представлено исследование вини как обязательного признака субъективной стороны исследуемого преступления. Дана характеристика нарушений действующих на транспорте правил, которые влияют на нормальное функционирование транспортной системы и влекут уголовно-правовые последствия, предусмотренные диспозицией ст. 291 УК Украины.

Ключевые слова: вина, умысел (прямой, непрямой), неосторожность (преступная самоуверенность, преступная халатность), смешанная форма вини.

V.K. Hizhevsky
candidate of legal sciences, professor, Prorector
«KROK» University

I. Skyrsky
Candidate of Juridical Sciences, docent,
Docent, of the Department of Economics and Law Legal Regulations
in Vinnitsa Institute of Economics
(branch of Ternopol National Economic University)

Features of guilt in a crime, stipulated by art. 291 of the Criminal Code of Ukraine

The article presents a study of guilt, which is a mandatory feature of the subjective aspect of the crime under investigation; characterizes violations of the current rules on transport, affecting the normal functioning of the transport system and causing the criminal consequences of the disposition of Art. 291 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: *guilt, intent (direct, indirect), carelessness (criminal self-confidence, criminal negligence), a mixed form of guilt.*

Постановка проблеми

Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, незалежно від того, який злочин скоєно – у формі умислу чи необережності (ст. 23 КК України [1]). Але слід зазначити, що окремі злочини, сформульовані в Особливій частині КК України, мають нетипове визначення вини. Так, порушення спеціальних правил (чинних на транспорті правил) характеризуються складною психічною діяльністю винної особи.

Більшість учених у галузі кримінального права вважають, що такі злочини вчиняються зі змішаною (складною або подвійною) формою вини. Враховуючи, що в доктрині кримінального права домінує думка щодо скоєння таких злочинів зі «змішаною» формою вини [2, с. 110-111; 3, с. 108], то при характеристиці вини особи, яка порушила чинні на транспорті правила (ст. 291 КК України) будемо використовувати дану концепцію при подальшому дослідженні означеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Концепція змішаної форми вини у доктрині кримінального права є дискусійною. Вона була предметом дослідження на за-

гальнотеоретичному рівні у наукових працях таких учених: О.О. Бахуринської, Р.В. Вереші, П.А. Воробєя, С.В. Гончаренка, П.С. Дагеля, В.Є. Квашиша, П.С. Матишевського, О.А. Пінаєва, М.І. Хавринюка та інших дослідників.

Проблему вини злочинів, що пов'язані з порушенням спеціальних правил, у тому числі й порушень правил, чинних на транспорті, досліджували: С.В. Бабанін, Я.В. Матвійчук, В.А. Мисливий, В.О. Навроцький, І.В. Скірський, Н.І. Смаль. Разом з тим, окремим питанням щодо вини злочинів, за які встановлена кримінальна відповідальність, приділено недостатньо уваги.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Питання про вину злочину, що сформульований законодавцем у ст. 291 КК України, у науковій літературі досліджувалося у більшості випадків тільки щодо суспільно небезпечних наслідків. Недостатньо приділялася увага характеристиці вини так званих «первинних» правопорушень відповідних правил. Тому, розглядаючи дану проблему, необхідно проаналізувати та деталізувати зміст вини в діалектичній єдності щодо порушень правил, які забезпечують рух транспорту

та кримінально-правові наслідки, що наступили в результаті таких порушень.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження вини порушень чинних на транспорті правил. Визначена мета обумовлює вирішення низки завдань: деталізувати дані порушення з урахування існуючих у кримінальному законодавстві форм вини та на підставі цього зробити узагальнюючі висновки, що, в свою чергу, сприятиме правильному застосуванню чинного кримінального законодавства.

Дослідження вини злочинів, за які встановлена кримінальна відповідальність, передбачена ст. 291 КК України, має важливе значення для правильної кваліфікації їх та відмежування від інших злочинів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Основоположну роль у характеристиці суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 291 КК України, відіграє вина. Для розкриття її змісту принципове значення містить норма ч. 1 ст. 62 Конституції України, в якій йдеться про таке: «Особа відповідає за злочин лише за наявності вини, оскільки вона вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [4, с. 152-153].

Як уже зазначалося, що для даного злочину характерна змішана форма вини, яка на сьогодні є реальним явищем і реалізується при фактичних ситуаціях під час порушень чинних на транспорті правил.

Прихильники концепції «змішаної» форми вини дотримуються тієї позиції, що загалом злочини, пов'язані з порушеннями спеціальних правил, визнаються необережними. Оскільки у цьому випадку форма вини визначається за психічним ставленням особи до суспільно небезпечних наслідків, передбачених у законі, але при цьому зазначається, що ставлення до порушення таких вимог (до діяння) може бути як умисним, так і необережним. Цим

самим зазначається необхідність встановлення психічного ставлення особи окремо до діяння та до його наслідків [5, с. 89; 6, с. 103].

Дана позиція вчених узгоджується з вимогами постанови Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти виробництва». У пункті 2 цієї постанови зазначається, що суди при розгляді справ повинні з'ясувати, які конкретно порушено статті, пункти, параграфи законодавчих та інших нормативних актів, що регулюють безпеку виробництва [7]. Тобто суди зобов'язані встановити склад правопорушення, що регламентує безпечну діяльність виробництва, та які шкідливі наслідки наступили від таких порушень. Викладене поширюється на інші склади злочинів, диспозиції яких є бланкетними. У цьому випадку таке застереження стосується і злочину, що передбачений ст. 291 КК України.

Враховуючи загальні зауваження, зупинимося на науково-теоретичному дослідженні вини порушень чинних на транспорті правил суб'єктами, які не включені безпосередньо у функціонування транспортної системи.

Доцільно звернути увагу на порушення правил дорожнього руху, які вчиняються пішоходами. У більшості порушень, а їх значна кількість, аварійна ситуація створюється на дорожніх шляхах навмисно. Дані суб'єкти ігнорують правила переходу транспортного шляху, світлофорну сигналізацію, і такі порушення слід віднести до «злісних» [8, с. 13-14]. Навмисний характер таких порушень вбачається в тому, що прямий умисел характеризується тим, що особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї поведінки (порушення правил дорожнього руху) і бажає порушити відповідні правила обережності. Крім умислу, при аналізі порушень пішоходами необхідно встановити і вольову ознаку. Вольовий момент порушення виявляється у бажанні порушити правила та досягти бажаного результату,

використовуючи для цього певний спосіб поведінки.

Порушення відповідних правил можливе з непрямым умислом. Мова йде про випадки, які характеризуються тим, що для винної особи порушення правил не є ціллю, а її дії спрямовуються для досягнення іншої мети (часто суспільно корисної).

При непрямому умислі особа до факту порушення правил ставиться байдуже або навіть негативно, але при цьому скоює порушення, переслідуючи певну мету (не включаючи, зрозуміло, настання тяжких наслідків). При порушенні правил з непрямым умислом винна особа не розраховує на конкретні обставини, які б виключали кримінально-правові наслідки. Порушення, як свого часу зазначав А.А. Піонтковський, вчиняються буквально на «авось», тобто воно нічим не обґрунтовується [9, с. 303].

Порушення правил, які охороняють нормальне функціонування транспорту, може вчинятися з необережності. При злочинній самовпевненості особа усвідомлює фактичну сторону порушень правил обережності на транспорті, але легковажно розраховує на їх відвернення. Самовпевненість характеризується передбачуваністю фактичних обставин вчинюваною особою свого діяння, але такий розрахунок є неправильним (легковажним), оскільки надія на певні, цілком реальні обставини (особисті якості, спритність, умілість, досвідченість тощо), дії інших осіб, вплив обставин та інше є помилковими, і, як результат, наступають суспільно небезпечні наслідки, передбачені диспозицією норми ст. 291 КК України [10, с. 154-155].

Злочинна недбалість як вид необережності можлива при порушенні правил, що порушують безпеку руху транспорту. При цьому особа вчиняє таке порушення, не усвідомлюючи, що нею вчиняється заборонене діяння, хоча за обставинами справи повинна була усвідомити.

Для злочинної недбалості характерні два критерії: об'єктивний та суб'єктивний. Об'єктивний критерій допомагає вста-

новити, чи могла особа в такій ситуації усвідомлювати фактичну сторону свого діяння, чи зобов'язана вона дотримуватися правил застереження або поводити себе так, щоб уникнути порушення правил. Такий обов'язок формулюється у відповідних правилах, що діють на певному виді транспорту [11, с. 128].

Але для вирішення проблеми про протиправну поведінку особи самого звернення до правил недостатньо. Необхідно дослідити і суб'єктивний критерій, який дозволить встановити реальну можливість суб'єкта виконати суб'єктивний обов'язок. Така можливість передбачає, що:

а) обставини, в яких перебуває особа, несуть інформацію про необхідність дотримання правил застереження;

б) сприйняття цієї інформації особою, якій не перешкоджають інші обставини (втручання природних факторів, протиправні дії інших осіб тощо);

в) особа за своїми інтелектуальними якостями (підготовка, життєвий досвід тощо) та фізіологічними (нормальний слух, зір та інші) у стані усвідомити факт порушення правил.

Обставини, створені самим винним, які позбавляли його можливості або ускладнювали можливість усвідомлювати порушення правил (наприклад, стан алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння), не виключають кримінальну відповідальність.

Дослідивши можливі варіанти психічного ставлення до порушень правил застереження в сенсі ст. 291 КК України, перейдемо до розгляду ставлення винного до суспільно небезпечних наслідків, що наступили внаслідок порушення чинних на транспорті правил. У даному випадку можливий один варіант, який тягне відповідальність – вина в формі необережності (злочинна самовпевненість та злочинна недбалість).

При злочинній самовпевненості суб'єкт передбачає суспільно небезпечні наслідки у загальних рисах. Він розуміє, як повинен розвиватися причинний зв'язок, що призводить до кримінально-правових

наслідків на тому чи тому виді транспорту. Разом з тим, особа розраховує на такі обставини, а саме: дії інших осіб, формажорні обставини тощо, які відвернуть настання суспільно небезпечних наслідків. Однак надія суб'єкта на ці обставини виявляється необґрунтованою, легковажною, оскільки він перебільшує значення цих обставин, на які покладає сподівання. Тому цей розрахунок є помилковим (недостатньо обґрунтованим), у зв'язку з чим не є виправданим.

Предбачення шкідливих наслідків злочину самовпевненість наближує до непрямого умислу. Разом з тим, між ними існують відмінності. При злочинній самовпевненості відіграє роль свідоме припущення шкідливих наслідків, оскільки винний сподівається, хоча і легковажно, на певні конкретні обставини, які здатні їх відвернути. Особа при непрямому умислі свідомо припускає настання суспільно-небезпечних наслідків, а якщо сподівається, що вони не настануть, то це є невизначена надія, надія на «щось», а не на конкретні обставини [12, с. 125; 13, с. 155].

Вина особи стосовно наслідків цього злочину може виражатися в злочинній недбалості. На перший план при її констатації виступає суб'єктивний критерій, що дозволяє з урахуванням особистих якостей особи встановити можливість передбачити шкідливі наслідки, що можуть настати в результаті її дій, хоча вона не знала детально про існування правил, чинних на транспорті.

Наявність злочинної недбалості не може бути спростовано посиланням на таку суб'єктивну якість, як низький освітній рівень, оскільки характер правил застережень на транспорті є такими, що

можна чітко і твердо засвоїти їх, виходячи з професійного та життєвого досвіду.

Висновки

Викладене дозволяє зробити висновок, що злочин, передбачений ст. 291 КК України, може вчинятися:

1. у межах змішаної форми вини, коли особа усвідомлює: а) за схемою прямий умисел – необережність, що її діяння порушують правила охорони порядку і безпеки руху транспортних засобів на відповідному виді транспорту та бажає цього, але, разом з тим, легковажно розраховує на відвернення шкідливих наслідків або не передбачає їх, хоча повинна була і могла їх передбачити; б) за схемою непрямий умисел – необережність, що її діяння може призвести до порушень правил, чинних на транспорті, але не бажала цього, разом з тим, свідомо припускає таку можливість або передбачає можливість шкідливих наслідків, але легковажно розраховує на їх відвернення, або не передбачає, хоча повинна була і могла їх передбачити.

2. у межах однієї форми вини, коли особа: а) за схемою злочинна самовпевненість – злочинна самовпевненість, усвідомлює що її діяння порушують правила, але легковажно розраховує, що цього не станеться (передбачає, що можуть наступити шкідливі наслідки, але свій розрахунок будує на тому, що таке порушення не відбудеться, і, як наслідок, не настануть суспільно небезпечні наслідки); б) за схемою злочинна недбалість – злочинна недбалість не усвідомлює, що вчиняє діяння, яке порушує правила, хоча повинна була і могла це усвідомлювати; не передбачає, що її діяння можуть призвести до настання шкідливих наслідків, але повинна була і могла це передбачити.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року. Дата оновлення: 28.08.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Шевченко С. В. До питання змісту і співвідношення понять «змішана», «подвійна», «складна форма вини» в кримінальному праві. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 115. С. 104-113.
3. Крайник Г. С. Змішана форма вини у теорії кримінального права та судовій практиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2. (5). С. 97-110.
4. Коментар до Конституції України: науково-популярне видання. Київ: АТ «Книга», 1996. 378 с.

5. Бахуринська О. О. Особливості застосування вини у злочинах проти безпеки виробництва. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 2 (10). С 87-97.
6. Шевчук Л. В. Подвійна форма вини за кримінальним законодавством України. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2005. Вип. 273. С. 102-105.
7. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти виробництва: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 7. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09>
8. Смалъ Н. И. Ответственность пешеходов за нарушение действующих на транспорте правил. *Советская юстиция*. 1989. № 2. С. 13-14.
9. Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права: Преступление: в 6 т. Москва: Издательство «Наука», 1970. Т. 2. Часть общая. 515 с.
10. Кривоченко Л. М. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. допов. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
11. Бабанін С. В. Вина при злочинному порушенні чинних на транспорті правил. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 22. С. 126-131.
12. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Т. Маляренко, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Вид. 2-ге, перероб. та допов. Харків: ТОВ «Одісей», 2004. 1152 с.
13. Ломако В. А. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право. 2002. 416 с.